

9. Popov, A. (2013). Sportivnaia psikhologiiia [Sport psychology]. Moscow: Flinta.
10. Tymchyk, M. (2013). Formy i metody patriotychnoho vykhovannia starshykh pidlitkiv u protsesi sportyvno-ihrovoi diialnosti [Forms and methods of patriotic education of older adolescents in the process of sport and game activities]. Obrii, 2 (37), 48-51.
11. Tymchyk, M. (2014). Yednist shkoly ta simi u viiskovo-patriotychnomu vykhovanni starshykh pidlitkiv u protsesi zaniat khortynhom [The unity of school and family in military and patriotic education of older adolescents in the process of horting training]. In Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi: Vol 18 (2) (pp. 313-321). Kirovohrad: Imeks-LTD.

Тихонькова Ірина Сергіївна, аспірантка лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України

Тихонькова Ірина Сергеевна, аспірантка лабораторії фізического розвитку і здорового образу життя Інститута проблем виховання Національної академії педагогічних наук України

Iryna Tykhonkova, Research Student at the Laboratory of Physical Development and Healthy Lifestyle of the Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine

УДК 37.013.159.955

Н. В. Харченко, м. Київ

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ У ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАННЯХ СКАУТСЬКОГО НАПРЯМУ: МЕТОДИЧНИЙ КОМЕНТАР ЩОДО ФОРМ ТА МЕТОДІВ РОБОТИ

У статті розглянуто скаутинг та виховний потенціал скаутського руху як одного з найпоширеніших та найдієвіших у світі; розкрито феномен критичного мислення, особливості його розвитку у виховній практиці скаутських організацій та об'єднань; подано методичний коментар щодо форм та методів роботи для розвитку у підлітків критичного мислення в діяльності громадських об'єднань скаутського напрямку; обґрунтовано вибір визначених форм та методів, розкрито їх сутність та зміст.

Ключові слова: критичне мислення, громадські дитячі об'єднання, скаутинг, форми і методи роботи, підлітки.

Скаутський рух на сьогодні є найбільшим та найстарішим позаформальним виховним рухом у світі. Позаформальним – тобто винесеним за рамки звичайної освітнянської системи, але при цьому побудованим на власних чітких сталих принципах і позиціях.

Це рух, який має на меті розвиток в дитини найкращих людських та лідерських якостей, найповніше розкриття фізичних, розумових, соціальних і духовних можливостей та виховання гідних і відповідальних громадян своєї країни. Створений понад сто років тому, скаутинг пережив стрімкий еволюційний шлях від варіацій на тему організації дозвілля дітей в літній час до чіткої структурованої програми самовиховання дитини. І якраз цей принцип – принцип самовиховання – і відрізняє скаутинг від більшості педагогічних концепцій та моделей виховання дітей та молоді [3].

У зв'язку з цим, завдання нашого дослідження полягає в тому, щоб запропонувати для використання у діяльності скаутських об'єднань такі форми і методи роботи, які сприятимуть доповненню та розширенню вже наявних практик.

Поряд з використанням вже добре відомих форм і методів національно-патріотичного виховання у громадських об'єднаннях скаутського напрямку вважаємо за необхідне сконцентрувати свою увагу на запровадженні у практику дитячих об'єднань особистісно орієнтованих технологій розвитку критичного мислення. Адже саме цей аспект зараз набуває особливої актуальності у процесі виховання патріотизму у сучасних дітей.

Сьогодні інформаційна війна є важливою частиною боротьби за цілісність і незалежність України. Якщо людина без міркування, перевірки і зіставлення фактів легко приймає будь-які чутки, міфи та новини, то є великий ризик піддатися впливу пропаганди і маніпуляцій.

Одним із завдань соціальних та освітніх інститутів, і дитячих об'єднань зокрема, є розвиток критичного мислення, що допомагатиме підлітку у створенні системи індивідуального психологічного самозахисту.

Аналіз закордонних, а також вітчизняних досліджень показав, що не існує єдиного визначення такого виду мислення. Багато вчених дають своє визначення цього поняття. Д. Дьюї описував критичне мислення як складну, пов'язану із

вчинками людини, засновану на змісті сферу діяльності, що потребує всієї людини. Дослідники Д. Кларк і А. Бидл визначають це поняття як процес, за допомогою якого розум переробляє інформацію, щоб зрозуміти усталені ідеї, створювати нові ідеї або вирішувати проблеми. Р. Пол присвятив багато праць питанню про критичне мислення, він вважає, що критичне мислення – це організоване, раціональне, самоспрямоване мислення, що вміло скеровує мислення в деякій сфері знань або інтересів людини. На думку Б. Бейера, критичне мислення – це спосіб оцінки автентичності, цінності або точності чогонбудь. Психологи К. Уейд і К. Таврис вважають, що критичне творче мислення – це здатність і прагнення оцінювати різні твердження й робити об'єктивні судження на основі добре обґрунтованих доказів. Це здатність бачити недоліки в аргументах і не піддаватися твердженням, що не мають достатніх підстав. Тобто, критичне мислення – це мислення, що приводить до об'єктивної істини [1; 5].

У контексті нашого дослідження за основу було взято таке визначення: *критичне мислення* – це особливий вид розумової діяльності, характерними ознаками якого є вироблення стратегій прийняття рішень у вирішенні завдань, проблемних ситуацій на основі здобуття і опрацювання інформації; здійснення рефлексивних дій (аналітичних, контрольних, оцінних) стосовно будь-якого об'єкта чи явища, у тому числі власного процесу мислення; виважений аналіз різних думок і поглядів, виявлення власної позиції, об'єктивне оцінювання результатів як своєї, так і сторонньої діяльності.

Серед запропонованих форм і методів розвитку критичного мислення ми зупинилися на двох аспектах: надання інформаційних матеріалів для дорослих лідерів дитячих об'єднань та напрацювання практичних навичок критичного мислення з підлітками – членами дитячих об'єднань.

I. Матеріали для дорослих лідерів

Для дорослих лідерів пропонуємо матеріали двох лекцій: “Особистісно орієнтовані технології патріотичного виховання учнівської молоді у громадських об'єднаннях скаутського напрямку”, “Методи і прийоми розвитку критичного мислення” та набір освітніх кластерів “Критичне мислення у схемах і таблицях”.

Лекція “Особистісно орієнтовані технології патріотичного виховання учнівської молоді у громадських об’єднаннях скаутського напрямку” має на меті розкрити основні наукові аспекти феномена “патріотизм”, визначити його критерії, актуалізувати потребу в розвитку критичного мислення як дієвого інструменту виховання в умовах інформаційної війни, визначити ключові елементи критичного мислення.

Лекція “Методи і прийоми розвитку критичного мислення” становить собою добірку методів і прийомів розвитку критичного мислення, які можна використовувати у різних формах роботи з підлітками у процесі діяльності дитячого об’єднання.

Будь-який метод, який застосовується в технології розвитку критичного мислення, ґрунтується на трьох фазах:

I – виклику (актуалізація знань, пробудження інтересу до отриманої інформації);

II – осмислення (осмислення нової інформації, критичний аналіз);

III – рефлексії (узагальнення й оцінка інформації, формування власної думки, окреслення напрямів подальшого засвоєння отриманої інформації).

Описані прийоми і методи відображають лише частину наявних методичних розробок у цій галузі. Запропоновані рекомендації спрямовані на ознайомлення дорослих лідерів з технологією розвитку критичного мислення загалом та опанування практичного інструментарію для роботи зокрема.

У лекції зібрано та описано такі методи і прийоми роботи, як “Логічне дерево”, “Концептуальна таблиця”, “Піраміда роздумів”, “Хибні – правильні твердження”, “Написання анотацій і рецензій”, “Читання з зупинками”, “Чи вірите ви ...”, “Прогнозування”, “Метод шести капелюхів”, метод групової дискусії, “Фішбоун”, “РАФТ” (за К. Санте), “Резюме”, “Сократівське опитування”, “Дебати” та інші [4].

Ці методи і прийоми спрямовані на те, щоб розширити методичний інструментарій роботи дорослих лідерів та допомогти підліткам-членам дитячого об’єднання, учасникам зустрічей (занять, сходин) набути навичок аналізу, узагальнення, оцінки, порівняння, перевірки, стати більш самостійними, мислити критично, відповідально і творчо ставитися до інформації, яку вони отримують.

Набір освітніх кластерів для дорослих лідерів дитячих об'єднань “Критичне мислення у схемах і таблицях” містить структуровану та узагальнену інформацію щодо різних аспектів розвитку критичного мислення. Інформація впорядкована у схематичній формі, оскільки кластер — це графічна форма організації інформації. Кластер є відображенням нелінійної форми мислення.

За такої побудови даних виділяються основні смислові одиниці, які фіксуються у вигляді схеми з позначенням усіх зв'язків між ними. Кластер являє собою зображення, що сприяє систематизації та узагальненню інформативного матеріалу.

Окрім того, що матеріали про феномен критичного мислення виконані у формі кластерів, звертаємо увагу на сам метод подання та структурування інформації. Кластер є одним із методів розвитку критичного мислення, тому варто його використовувати і у роботі з підлітками-членами дитячих об'єднань. Графічне оформлення інформації на заняттях (сходинах, тренінгах, гуртках тощо) є ефективним інструментом у роботі виховника для розвитку критичного мислення підлітків.

У семи кластерах систематизовано нижченаведений інформативний матеріал:

- *кластер “20 навичок критичного мислення” (за Джуді Браус та Девідом Вудом), в якому визначено навички критичного мислення за вісьмома аспектами: фокусування, збору інформації, запам'ятовування, організації, аналізу, генерування, інтегрування та оцінювання;*
- *кластер “6 якостей для розвитку критичного мислення” (за Д. Халперном), в якому охарактеризовано шість якостей: готовність до планування, гнучкість, наполегливість, готовність виправляти свої помилки, усвідомлення, пошук компромісних рішень;*
- *кластер “Характеристики, властиві мислячій людині” (за Джоном Бареллом), в якому подано 19 характерних рис;*
- *кластер “Порівняння ознак побутового та критичного мислення” (за М. Ліпменом), в якому запропоновано характерні ознаки побутового та критичного мислення;*

- кластер “6 кроків до розвитку критичного мислення”, в якому відображено шість послідовних кроків, які необхідно пройти до розвитку критичного мислення;
- кластер “*Переваги критичного мислення*”, в якому визначено десять переваг, які надає критичне мислення;
- кластер “35 аспектів критичного мислення” (за Р. Паулем), в якому визначено 35 стратегій критичного мислення. Ці стратегії адаптовано Д. Л. Десятовим у вигляді запитань, які кожен мусить ставити собі в процесі власного мислення.

II. Матеріали для підлітків

Матеріали для підлітків подано у формі тренінгових занять. Як засвідчує практика, форма тренінгу є однією з ефективних у роботі з дітьми підліткового віку.

Тренінг – це одночасно: цікавий процес пізнання себе та інших; спілкування; ефективна форма опанування знань; інструмент для формування умінь і навичок; розширення досвіду.

Тренінгова форма роботи має такі *переваги*: активність групи; поєднання інформації та емоційного ставлення до неї; підвищення рівня мотивації; здатність групи до колективного мислення та прийняття рішень; практична перевірка та закріплення отриманих знань. Під час тренінгу створюється неформальне, невимушене спілкування, яке відкриває перед підлітками безліч варіантів розвитку та вирішення питань, заради якого зібралася група. Як правило, учасники в захваті від тренінгових методів, тому що ці методи роблять процес навчання цікавим, не обтяжливим.

Основна мета пропонованих тренінгів – розширити знання підлітків та навчити конкретних навичок і умінь у розвитку критичного мислення. Таким чином, тренінгові заняття стають частиною процесу навчання. Тренінгові заняття дають підліткам змогу не лише почути думку дорослого лідера, а й практично застосувати здобуті знання, перетворивши їх на вміння.

Тренінгове заняття “*Що таке критичне мислення і навіщо воно потрібно*” має меті актуалізувати необхідність розвитку критичного мислення, формувати навички критичного мислення, оцінки фактів і ситуацій; отримати інструменти – конкретні методи і прийоми критичного мислення; формувати

навички аналітичного сприйняття інформації та обґрунтування прийняття рішень.

Тренінгове заняття “Мистецтво запитань. Запитання як інструмент розвитку критичного мислення”.

Мистецтво ставити питання – одне з базових умінь як для навчання, так і для професійної діяльності людини. Просування в освоєнні матеріалу можна оцінити з точки зору того, про що запитує особа.

Запитання, які людина ставить, коли їй не вистачає інформації, показують рівень розуміння проблеми і здатність робити припущення. Уміння ставити запитання допомагає при вирішенні інтелектуальних завдань, сприяє покращенню взаєморозуміння між людьми. Саме запитання є дієвим інструментом для розвитку навичок критичного мислення.

Тренінгові заняття спрямовані на розширення знань щодо ролі запитань у розвитку критичного мислення; напрацювання навичок формулювати запитання для отримання і аналізу інформації, встановлення причинно-наслідкових зв'язків; освоєння техніки запитань як інструменту досягнення навколишньої дійсності (прояснення і уточнення ситуацій, зниження невизначеності, збору інформації, дослідження: припущень, обґрунтувань, доказів, висновків і наслідків); відпрацювання навичок вибору необхідного типу питань відповідно до контексту спілкування (дискусії).

Цикл тренінгових занять “Як працювати з інформацією”

Робота з інформацією та засобами її отримання сьогодні стає головним змістом діяльності в інформаційному суспільстві, необхідним компонентом інформаційної культури.

Для кожного з нас необхідно вміти організувати пошук і відбирати інформацію, необхідну для вирішення завдань, які стоять перед нами; оцінювати достовірність, повноту, об'єктивність інформації, що надходить, представляти її в різних видах, обробляти і т.д.; застосовувати отриману інформацію при прийнятті рішень в практичній діяльності.

Пропонований цикл складається з трьох тренінгових занять: заняття 1 – “Людина інформаційної доби”; заняття 2 – “Прийоми маніпуляції і таємного спотворення інформації”; заняття 3 – “Критичне оцінювання ресурсів Інтернету”.

Мета занять спрямована на набуття навичок критичного осмислення відомостей та формування у підлітків умінь

знаходити інформацію в різних джерелах; систематизувати її за заданими ознаками; інтерпретувати інформацію, розуміти її суть, адресну спрямованість, мету інформування; приймати особистісну позицію стосовно до прихованого змісту, аргументувати власні висловлювання, знаходити помилки в отриманих даних та вносити пропозиції щодо їх виправлення; сприймати альтернативні точки зору тощо.

Окреме заняття присвячено аналізу та осмисленню інформації, яку підлітки отримують з Інтернет-простору. І дорослі, і діти мають навчитися критично аналізувати дані, розміщені в Інтернеті, з таких причин:

- підручник та вчитель перестають бути виключними джерелами знань;
- практично кожен може вмістити у всесвітню мережу будь-які відомості;
- вчителі і учні створюють власні веб-сторінки, яким мають довіряти інші учні й учителі та використовувати їх у своїй діяльності;
- попередній досвід дітей (надійні друковані джерела) дозволяє їм переносити ці якості і на всі інші джерела інформації;
- переважна більшість ЗМІ (газет, каналів телебачення) та сайтів Інтернету утримуються та фінансуються окремими комерційними компаніями чи політичними партіями, які мають свої інтереси;
- вчителі і батьки, які виховувалися в тоталітарній системі, не дають прикладу ефективного використання критичного мислення і відбору інформації [1; 2].

Отже, зауважимо, що критичне мислення – це особливий тип мислення, високий рівень розвитку якого робить людину більш емпатійною, відкритою до нових ідей, самостійною та ефективною, сприяє аналізу та логіці. Це мислення, що розвивається на основі ретельного оцінювання як припущень, так і фактів, веде до найбільш об'єктивних висновків через аналізування всіх доречних факторів і використання обґрунтованих логічних процесів.

Це такий тип мислення, який можна і необхідно розвивати в різних соціальних інститутах, що займаються навчанням та вихованням дитини, у тому числі – в дитячих громадських об'єднаннях.

Збагачення виховної практики дитячих громадських об'єднань скаутського типу методичним інструментарієм для розвитку критичного мислення сприятиме вихованню людини, яка вміє дискутувати, систематизувати та аналізувати інформацію, формулювати розумні запитання і творчо знаходити на них відповіді, ставити мету та знаходити ресурси для її досягнення, тобто поєднувати “знаннєві” уміння та практичні навички, які стануть запорукою для зростання і саморозвитку впродовж усього життя.

Література

1. Дементієвська Н. П. Стратегії розвитку навичок критичного мислення учнів при оцінюванні ресурсів Інтернету, Програма спецкурсу підвищення кваліфікації викладачів системи післядипломної педагогічної освіти, Проект Світового банку “Рівний доступ до якісної освіти в Україні” [Електронна публікація]. – Режим доступу: <http://www.scribd.com/doc/33487253/>.
2. Інтернет-орієнтовані педагогічні технології у шкільному навчальному експерименті : монографія / [авт. кол.: Ю. О. Жук, О. М. Соколюк, Н. П. Дементієвська, І. В. Соколова ; за редакцією Ю. О. Жука] ; Ін-т інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України. – К. : Атіка, 2014. – Пластовий портал [Електронний ресурс]. URL: www.plast.org.ua.
3. Пометун О. І. Методика розвитку критичного мислення на уроках історії // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2012. – № 2.
4. Технології розвитку критичного мислення учнів / Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д. ; наук. ред., передм. О. І. Пометун. – К. : Пляеди, 2006. – 220 с.

Н. В. Харченко

Развитие критического мышления подростков в общественных объединениях скаутского направления: методический комментарий касательно форм и методов работы

Институт проблем воспитания Национальной академии педагогических наук Украины (9 ул. Берлинского, Киев, Украина)

В статье рассмотрены скаутинг и воспитательный потенциал скаутского движения как одного из крупнейших и самых действенных

в мире; раскрыт феномен критического мышления, особенности его развития в воспитательной практике скаутских организаций и объединений; представлен методический комментарий относительно форм и методов работы для развития у подростков критического мышления в деятельности общественных объединений скаутского направления; обоснован выбор предложенных форм и методов, раскрыта их сущность и содержание.

Ключевые слова: критическое мышление, общественные детские объединения, скаутинг, формы и методы работы, подростки.

N. V. Kharchenko

The Development of Critical Thinking of Adolescents in Public Associations of Scout Line: Methodological Comment on Forms and Methods of Work

Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine (9 Berlynskooho Str., Kyiv, Ukraine)

In the article, the educational potential of the scout movement is considered as one of the largest and most efficient in the world; the phenomenon of critical thinking is discovered, especially its development in the educational practices of scout organizations and associations. The methodical review regarding the forms and methods of work to develop adolescents' critical thinking in activities of public associations of the scout direction is submitted; the choice of specific forms and methods is explained, their nature and content are disclosed.

Keywords: critical thinking, public children's associations, scouting, forms and methods, adolescents.

References

1. Dementiievska, N. P. Stratehii rozvytku navychok krytychnoho myslennia uchniv pry otsiniuvanni resursiv Internetu, Prohrama spetskursu pidvyshchennia kvalifikatsii vykladachiv systemy pisladyplomnoi pedahohichnoi osvity, Proekt Svitovoho banku "Rivnyi dostup do yakisnoi osvityv Ukraini" [Strategies for developing students' critical thinking skills in terms of evaluating Internet resources, Program for special courses for teachers of the postgraduate pedagogical education system, World Bank project "Equal Access to Quality Education in Ukraine"]. Retrieved from <http://www.scribd.com/doc/33487253/>
2. Zhuk, Yu. O. (Ed.). (2014). Internet oriientovani pedahohichni tekhnolohii u shkilmomu navchalnomu eksperymenti [Internet-oriented pedagogical technologies in the school learning experiment:]. Kyiv: Atika.

3. Plastovy portal [Plast portal]. Retrieved from www.plast.org.ua
4. Pometun, O. I. (2012). *Metodyka rozvytku krytychnoho myslennia na urokakh istorii* [Methodology of development of critical thinking at history lessons]. *Istoriia i suspilstvoznavstvo v shkolakh Ukrainy: teoriia ta metodyka navchannia*, 2.
5. Pometun, O. I. (Ed.). (2006). *Tekhnolohii rozvytku krytychnoho myslennia uchniv* [Technologies for the development of critical thinking of students]. Kyiv: Vyd-vo "Pleiady".

Харченко Наталія Вікторівна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України

Харченко Наталия Викторовна, кандидат педагогических наук, старший научный сотрудник, старший научный сотрудник лаборатории гражданского и нравственного воспитания Института проблем воспитания Национальной академии педагогических наук Украины

Nataliia Kharchenko, Senior Research Scientist of the Laboratory of Civic and Moral Education of the Institute of Educational Problems of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, PhD in Education, Senior Research

УДК 373.5.015.31:316.42

О. Л. Хомич, м. Київ

СТАН СФОРМОВАНOSTІ ПРОСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

У статті здійснено дефініційний аналіз поняття "просоціальна поведінка"; розглянуто основні підходи до формування просоціальної поведінки; схарактеризовано особливості підліткового віку у контексті дослідження. Наведено результати онлайн-опитування учнів основної школи щодо сформованості в них просоціальної поведінки. Зроблено висновок, що рівень сформованості такої поведінки школярів загалом задовільний.

Ключові слова: *просоціальна поведінка, учні основної школи, формування просоціальної поведінки, життєві навички.*

Однією зі стрижневих проблем сучасної освіти є проблема соціалізації особистості – процесу засвоєння індивідом певної системи знань, норм і цінностей, які дозволяють йому успішно інтегруватися в сучасне суспільство. У цьому контексті формування просоціальної поведінки людини уособлює